

Forord

Denne bog udsendes i anledning af 450årsdagen for kong Frederik den 1.s brev af 10. august 1524, hvormed han gav Thisted købstad de første kendte privilegier. Den afløser til dels P. L. Halds "Af Thisted Købstads Historie" fra 1924, der forlængst er udsolgt, men der er taget særligt hensyn til oplysninger, der siden er kommet frem, til nye synspunkter og til byens senere udvikling.

Det er endnu ikke tiden til at skrive et større værk om Thisted, da mange vigtige kilder endnu ikke er udforsket. Denne bogs formål er derfor at fortælle om byen og dens borgere for at vække interesse for byens historie og lyst til at arbejde videre bl.a. ved hjælp af Thisted museums, bibliotekets og Thisted byhistoriske arkivs samlinger.

Historisk Samfund for Thy og Mors bringer Thisted kommune, som har støttet udgivelsen af bogen med 10.000 kr., sin bedste tak.

Thisted i gamle dage

AF TORSTEN BALLE

Thisted bliver til

Thisted er en gammel by. Bynavne, der ender på *sted*, begynder tit med et navn, der var i brug for omkring 1200 år siden, så fra den tid har byen sikkert eksisteret. Vi ved ikke, hvilket navn *Thisted* begynder med. Måske er det et ældgammelt gudenavn *Ti* eller et mandsnavn, der begyndte med gudenavnet. I de ældste kilder og i nyere indtil 1800 staves bynavnet oftest uden *h*, og det kan derfor ikke komme af landsdelens navn, *Thy*, som staves med *h*.

Måske er byen ældre end navnet. På byens grund er der fundet redskaber fra stenalderen, så allerede i den tid har mennesker virket her. Naturforholdene var anderledes end nu. Fra Thisted brednings nordvesthjørne gik to smalle fjorde langt ind i landet, én mod vest (Tilstedfjorden) og én mod nord (Skinnerupfjorden), og på næsset mellem dem var der skov. Tykke egestammer er fundet ved Tilstedfjordens nordside, og i Thisted by er der fundet hjortetakker på den gamle fjordbund. Det har været et godt land for stenalderens jægere og fiskere. Senere begyndte folk at dyrke jorden, og siden den tid har der i hvert fald til tider levet bofaste folk mellem de to fjorde. Det vidner langdyssen ved Torstedvej om. Den har mistet sine store randsten og er blevet forkortet, men alligevel ligger den som et ærværdigt minde om det gamle bondefolk, der levede her for 4000 år siden.

Naturforholdene ændrede sig. Skovene forsvandt, og Limfjorden skyllede grus og sten op i strandvolde, der lukkede for de to fjorde, som blev til søer og siden til moser. Mens fjordene var der, har Thistednæsset ligget temmelig afsides for færdsel over land. Skulle man dertil, måtte man inden om fjordene eller gennem dem, og de ældgamle færdselsårer gik da også til knudepunkter ved Sjørring og Hillerslev inden for fjordene. Begge steder var der en kongelig borg, og herredstingene blev holdt ved de to byer. Det gamle landsting for Thy, Thybo bygdeting, blev vist holdt ved Sjørring, før Thisted blev det vigtigste knudepunkt for færdselen¹).

Det var naturligt, at det skete, da fjordene blev lukket af strandvolde, der gav fast bund for veje. Over strandvolden, *draget*, ved Dragsbæk kunne man så drage til Thisted og mødes med folk, der kom østfra over et drag, dannet der, hvor Strandgade nu ligger, og med folk nordfra og vestfra.

Det nye vejknudepunkt havde bedre forbindelser til alle sider end de gamle. Sjørring og Hillerslev mistede deres betydning, og hovedfærdselsårerne, adelvejene, bøjede ind mod Thisted, først ligesom lidt nølende, senere mere direkte. Det er rimeligt, at folk nu mødtes der for at handle, og den nye handelsplads havde det store aktiv, at den lå ved den sejlbare Limfjord, en vidt forgrenet vandvej med roligere vand end havet, ideel for små skibe, der kunne bringe ladninger til og fra alle fjordens egne.

Ved den tid var det nok, at man byggede den første stenkirke i Thisted, en ret stor romansk bygning, smukt udstyret med billedsten og måske med portaler, muligvis indviet til Vor Frue Maria, hvis billede omgivet af solluer endnu står i byens våben. Mange af dens kvadre og billedstenene blev brugt, da en ny kirke, den der står nu, blev bygget, og derfor kan vi danne os et begreb om bygningens karakter²).

Den gamle døbefont blev flyttet over i den nye kirke, og tre gravsten minder om Thistedfolk fra samme tid. En mærkelig sten er formet som et gravtræ. Den ligger nu syd for kirketårnet, og to flade sten er sat ind i muren. Den ene bærer det første kendte navn på en Thistedbo, Tord Amdisen. Hvor stor byen var dengang, ved vi ikke, men den havde som andre gamle byer fået aflæggere, torper, på udmarken, nemlig Torp og Tingstrup. Det sidste navn burde staves *Tinstrup*, da det ikke har noget med et *ting* at gøre. Det beviser de former, navnet havde helt op til 1800, og den gamle udtale af navnet, *tenstrop*.

¹ Årb. 1948-49.

² DK.

Thisted bliver købstad

Ved gode handelspladser slog handelsmænd, håndværkere og arbejdere sig ned i en ret tæt bebyggelse og med tiden fik deres by visse rettigheder, der skulle støtte deres handel og beskytte mod konkurrence fra andre byer. Dermed var byen blevet købstad.

Hvornår Thisted fik de første købstadrettigheder, ved vi ikke, men 1454 fik børglumbispen Jep Friis birkebrev på Thisted af kong Christian den 1.³). Et birk var et særligt retsområde, der ikke hørte under herredet og havde sit eget ting.

Egentlige købstadprivilegier kunne biskoppen ikke give byen. Han kunne ikke give dens borgere eneret til handel med folk, der boede inden for en vis afstand fra byen, da landsbyerne ikke tilhørte ham. Det kunne kun kongen.

Det første kendte kongelige privilegium til Thisted er udstedt af kong Frederik den 1., men der er ingen tvivl om, at byen har været købstad nogle år før. 1507, 20. august, blev der ført et tingsvidne på Læsø birketing af 8 *købstadmænd*, derimellem to fra Thisted, og 1522 nævnes Christiern Søfrensen, *rådmænd* i Thisted, i et sagesregister⁴). Rådmænd fandtes kun i købstæderne. Hvilke rettigheder, byen har haft dengang, ved vi ikke, men i brevet 1524 er det slået fast, hvilke privilegier den nu skulle have:

”Anno 1524 St. Laurentii dag har kong Frederik den 1. for biskop Stygge Krumpens skyld undt og tilladt, at hans og Børglum bispedømmes undersætter, borgmestre, rådmænd og menige borgere i Børglum bispedømmes købstad Thisted må og skal indtil evig tid nyde, bruge og beholde fri købstadret og byfred, sejlads, handel og købmandskab og alle andre herligheder, privilegier og friheder, ingen i nogen måde undtaget, således som Vore og Kronens undersætter, borgmestre, rådmænd og borgere i Vor købstad Viborg har og i alle måder nyder og bruger.”⁵)

Viborgs privilegier blev stadfæstet af kong Hans 1505. Det blev da befaleet, at ingen verdslig person, der boede eller kom til at bo i byen, måtte købe og sælge dér, uden at de svarede skyld og skat som de andre borgere, og hvis nogen ville føre varer til byen, måtte ingen borger købe det uden for byens porte. Ingen fremmede købmænd, adelsmænd, præster eller bønder måtte købe eller sælge noget i landsbyerne inden for 4 mils afstand fra byen⁶).

Thisted og Hovsør

Det var altså de samme rettigheder, kongen gav Thisted *for biskop Stygge Krumpens skyld*. Når biskoppen havde fået kongen til det, var grunden måske, at en anden handelsplads i nærheden kunne blive en farlig konkurrent til Thisted, nemlig *Hovsør*. Dette sted nævnes sammen med Thisted allerede 1367, og 1374 nævnes begge byer igen som steder, hvor skattekorn skulle leveres⁷). I Hovsør var der bedre forhold for skibene, og der var kortere ad søvejen til Ålborg, Nykøbing og andre handelspladser ved fjorden end fra Thisted. Når nu Thisted fik eneret til landhandel i fire miles omkreds, måtte Hovsørs handel høre op, og det var måske netop biskoppens hensigt at spænde ben for Hovsør. Helt sikker på, at han havde nået, hvad han ville, har han nu nok ikke været. I hvert fald fik han kongen og rigsrådet til allerede 1528 at stadfæste Thistedes privilegier med tilføjelse af, *at der ikke skulle bygges nogen ny købstad ved Hovsør*⁸).

Nu mente biskoppen vel, at han havde fået ram på Hovsør, men det skulle snart vise sig, at så let gik det ikke. Hovsør hørte under Kronen og lå til Ørum len, og da Holger Rosenkrantz blev lensmand 1531, tog han derfor Hovsørs sag i sin hånd. Det var hans pligt at varetage lenets og dets beboeres interesser, som også var Kronens, og måske havde han også et horn i siden på gejstligheden, der stadig søgte at udvide sin verdslige magt. Det havde mange adelsmænd på den tid, og det var en medvirkende årsag til, at reformationen kom kort tid efter.

³ Turistårbog 1972, 93.

⁴ JHT, 311.

⁵ DA.

⁶ DA.

⁷ H, 12.

⁸ Frederik d. 1.s danske registeranter.

Præsten i Hunstrup skriver i sin indberetning 1568, at der er otte gårdes eje i Hovsør. Dér var der engang en by, der hed Hostrup, men for omkring 40 år siden i hr. Holger Rosenkrantz's tid blev den by brudt ned og sat op igen i Hovsør, og hr. Holger ville have Hovsør til en købstad og Thisted til en landsby. Hovsør blev da bygget i mere end 24 bygninger, og de otte gårdes eje i Hostrup blev delt i 30 skifter.

Samme år, som hr. Holger var blevet lensmand på Ørum, udstedte kongen da også et privilegium til bymænd i Hostrup på Hanstholm (!) for dem, der ville indflytte og bo dér⁹), og 1532 fulgte et kongeligt brev, hvorefter borgerne i Hovsør i Thy skulle være skattefri i 5 år, fordi de var ved at bygge i Hovsør. De skulle også være toldfri 5 år overalt i Danmark undtagen på kongens fiskerlejer Skanør og Falsterbo¹⁰).

De sidste undtagelser kan måske tyde på, at det, Hovsørboerne ville sælge, var fisk og ikke landprodukter, som Thisted jo havde fået eneret til at handle med i sit område.

Hovsørs førstemand, Jep Lauritsen, havde været til stede på Herredagen i Odense 1532. Da han kom hjem, pralede han med, at kongen havde givet ham privilegium på købmandshandel, og sagde, at kongen og rigsrådet ville have de små købstæder afskaffet, og at de, især Thisted, aldrig herefter skulle være købstad eller bruge nogen købmandshandel, men skulle føde dem med deres plovs avl¹¹). Folk troede ham, og flere lovede, at de ville bygge ved Hovsør, fordi Thisted var undsagt. Derom blev der ført tingsvidne for Thisted byting 1532.

Samme år gjorde biskoppen et modtræk og stævnedes Jep Lauritsen med hans tilhængere for kongen og rådet at svare for de bygninger, de havde opført ved Hovsør, og på anden tiltale, biskoppen havde til ham¹²).

Der blev dog snart andet at tænke på. 1534 kom det store bondeoprør, ledet af skipper Clement. Adelen forsøgte at slå det ned, men 15. oktober led deres hær et stort nederlag mod bønderne ved Svenstrup syd for Aalborg. Mange adelsmænd blev dræbt, og mellem dem var Hovsørs beskytter, Holger Rosenkrantz. Mange borgere i Thisted havde sluttet sig til bønderne og var med til at brænde herregården Lyngholm, som hr. Holgers svigerfar, Jep Friis, ejede. Så var Thisted ovenpå igen, men ikke længe. Christian d. 3.s hærfører Johan Rantzau, slog oprøret ned, og nu hang straffens sværd over hovedet på dem, der havde været med. Man kunne have frygtet et blodbad, men den kloge konge valgte en udvej, der kunne skabe fred mellem ham og folket. Kun nogle af lederne blev henrettet. Resten kunne købe deres liv, løse deres hals, som det hed, ved at betale bøder, hvis størrelse man kunne tinge om! Private erstatningskrav skulle rejses over for kongen, når han kom til Jylland, og ikke for de lokale ting, der kunne tænkes at være partiske. Til Jep Friis og provst Svend i Vestervig, som det særlig var gået ud over, skrev kongen, at de skulle tiltænke, at de ikke startede et nyt oprør ved deres krav¹³).

Hovsørmændene havde vist stået på kongens side. De havde grasseret i Thisted og dræbte en mand, og måske var det af frygt for gengæld, at borgerne i Hovsør 1535 fik kongen til at give dem et beskærmelsesbrev. Deres anfører, Jep Lauritsen, stævnedes samme år biskoppen, fordi han og hans folk havde fejdet på ham imod kongens dom og brev og havde forholdt ham nogle varer¹⁴).

Landet faldt efterhånden til ro, og 1536 var tiden kommet, da kongen kunne gøre op med gejstligheden og tage den verdslige magt fra den. Reformationen blev indført, og det førte til en stor forandring af Thisted's stilling. Thisted bispegård og dens gods tilhørte nu Kronen, og Thisted var kongens by. Lensmanden på Ørum, der på kongens vegne blev byens øverste myndighed, var nu ikke interesseret i at gøre noget for Hovsør. Den nye by fik aldrig egentlige købstadrettigheder og derfor heller ikke borgmestre og råd. Det ser ud, som man ikke rigtig vidste, hvad man skulle gøre ved den, men foreløbig fik den dog sine få privilegier forlænget i 5 år, så der var tid til at få

⁹ Frederik d. 1.s danske registeranter.

¹⁰ Frederik d. 1.s danske registeranter.

¹¹ DA.

¹² DA.

¹³ DM, 3. r. 4. b., 184.

¹⁴ DA.

foretagendet afvikler på en lempelig måde, efter at adelsmænd og bønder i Hundborg og Hassing herreder 1536 havde erklæret, at Thisted lå dem langt belejliger end Hovsør¹⁵).

Endnu 1536 var Jep Lauritsen på færde i Thisted. Han havde lejet et stykke jord på Thisted mark, men havde opsagt lejemålet. Alligevel lod han sine folk høste kornet og bringe det hjem til Hovsør, hvorfor han blev dømt for vold. Han ankede sagen til kongen og rådet, men de dømte ham 1537 til at betale voldsbøderne¹⁶).

Hvis borgerne i Thisted nu havde håbet, at dens sejr over Hovsør var endelig, blev de skuffet ved et tvetydigt kongeligt brev 1542 til kongens undersåtter i Thisted by, som resterede med skat og landgilde. De skulle herefter levere deres landgilde til Ålborg slot og *nære og bjerge sig med deres avl, som andre af kongens undersåtter, bønder på landet gør* og lade de Hovsørmænd igen afdele. De skulle ikke blive mere besværede med købstadtyngne, end de var i gammel tid¹⁷).

Dette brev kunne godt se ud til at stemme med den historie, Jep Lauritsen havde bragt med hjem fra herredagen i Odense 1532¹⁸). Skønt brevet sikkert kun hentyder til visse ejendomme, der tilhørte kronen, men som nogle borgere havde i brug, var brevet så uklart affattet, at det ikke var underligt, om Thistedes borgere blev opskræmt.

Det er da nok dette brev, der var årsag til, at borgmestre, råd og menige borgere i Thisted 1542 sendte fuldmægtige til kongen for at klage over, at byen daglig blev besværet af adskillige tynger, og *at de ikke vidste, om den skulle være en fri købstad eller en landsby*¹⁹). Kongen besluttede sig da til én gang for alle at få ende på den spegede sag og sendte en kommission til byen. Den skulle undersøge forholdene og taksere byen til en byskat til Kronen i lighed med, hvad andre købstæder svarede.

Det gjorde den på grundlag af byens jordebog, der viste, at byen i bispernes tid havde svaret 192 td. byg og 3 td. 6 pd. smør, men var fri for andre afgifter. Det blev da bestemt, at byen skulle svare 100 mark årlig og betale andre afgifter efter sin evne som andre købstæder, men skulle være fri for korn- og smørskyld²⁰). Så var den side af sagen afgjort, men kommissionen tog også forholdet til Hovsør op og udtalte, at hvis Thisted skulle være købstad og give byskat og kongeligt tyngne, kunne det ikke være tåleligt, at Hovsør blev ved magt uden Thisted bys store trængsel og fordærv.

Dermed var sagen afgjort, og 1545 tog kongen da borgmestre, rådmænd og borgere i Thisted under sin beskyttelse og stadfæstede deres privilegier²¹). De skulle så foruden byskatten give 100 mark i årlig afgift for de jorder og ejendomme af Kronens, som borgerne havde i brug.

Hovsørs privilegier udløb, og siden måtte den klare sig som landsby. Endnu 1545 måtte Hovsørmændene dog betale 40 daler for at blive fri for at stille soldater, da de ikke gav skat, når andre bønder gjorde²²). En vis særstilling blev byen ved at have en tid. Præsteindberetningen 1568 siger, at Hovsørmændene ikke lægges i skat med de andre sognemænd, og jordebogen for Ørum len 1580 nævner byen som en enhed, der svarer 46 td. byg, 12 pd. flæsk, 8 pd. smør og 46 td. gæsterihavre. Den kaldes her *et lille fiskerleje*, så beboerne må have brugt deres skibe og havnen ved den fiskerige fjord til noget, der gav byen en roligere og måske økonomisk bedre tilværelse, end den havde haft som minikøbstad.

Kongelige gaver og byrder

Thisted skulle snart erfare, at det ikke var så misundelsesværdigt at få købstadrettigheder - og købstadpligter, skønt kongen i de følgende år gav byen mange gode gaver.

1546 var kong Christian den 3. i Thisted, og ved den lejlighed skænkede han borgerne den såkaldte Hillerslev mark²³), som kong Hans havde givet dem lov til at bruge, og han ledede selv

¹⁵ DA.

¹⁶ GDD II, nr. 21.

¹⁷ DM, 2. r. 6. b., 360.

¹⁸ DA.

¹⁹ DA.

²⁰ DA.

²¹ DA.

²² DM, 4. r. 1. b., 100.

²³ DKc, 287.

afmærkningen af skellene med store sten. Gratis var gaven nu ikke, for borgerne skulle herefter svare Kronen 24 mark årlig af jorden. Under kongens ophold skænkede han også borgerne et gildehus, som sognepræsten boede i, for at de kunne bruge det som rådhus. Et nyt kapel, der lå uden for byen, fik de lov til at rive ned, og materialerne derfra kunne de bruge til at forbedre rådhuset med²⁴).

1547 tillod kongen, at de markeder, der havde været holdt ved Vestervig St. Hans dag og St. Olufs dag, herefter skulle holdes i Thisted²⁵).

1549 blev der oprettet en latinskole. Problemet, hvordan rektor og hørerne skulle få føden, klaredes på en måde, der var billig for Kronen. Mellem det gods, der havde hørt til bispegården og nu altså var Kronens, var der en del gårde, som egentlig tilhørte forskellige kirker og svarede landgilde til dem, men som biskoppen havde haft herlighedsretten til. Kongen gav nu nogle af disse gårdes landgilde til rektorembedet, og det blev altså kirkerne, der kom til at betale²⁶). Kongen forsvarede det med, at ”religionen kan så meget bedre formeres og blive ved magt”. Rektor skulle desuden være sognepræst i Skinnerup og have indtægten af præstegården dér og tiende af sognet. Hørerne, som skolens andre lærere kaldtes, skulle have deres kost på omgang hos borgerne!

Disse gaver kostede altså ikke kongen en rød skilling, men hans krav til byen blev større og større. Foruden byskatten og afgiften af Kronens jord tyngede ”al anden Kronens tyngede” efterhånden hårdt på borgerne.

1542 fik de ordre til at være rede med rustning og våben, når de blev tilsagt af rigets marsk. 1543 fik de indkvartering af soldater. 1545 måtte byen betale 150 daler for at blive fri for at stille soldater. 1549 skulle borgerne lade alle deres skibe løbe ind i Mariager fjord og føre kalk derfra til Koldinghus slots bygning. 1551 skulle 15 landsknægte have underhold. 1552 skulle borgerne føre 50 læster kalk til Kolding og underholde 12 soldater. 1553 skulle der sendes skibe til Aalborg for at føre kongens korn videre, og sådan fortsatte kravene år efter år. Dertil kom så ekstraskatter, der efterhånden blev permanente og blev fulgt af nye skattebuketter.

Helt galt blev det under syvårskrigen 1563-70. Da måtte Thisted af med 3807 daler, 1280 pd. kobber, 742 td. havre og en mængde fødevarer, som skulle leveres i Halmstad eller København. Desuden måtte byen skaffe 120 karle, 46 matroser, 8 skibsbyggere, 4 tømrersvende, 2 badskærer og 2 spillemænd(!) til hæren og flåden, alle udrustet med harnisk og våben²⁷). Under krigen fik man også indkvartering af 75 mand, der skulle have gratis logi og forplejning.

1575 skulle byen give 150 daler til befæstning af Ribe og året efter 250 daler i landehjælp til betaling af rigets gæld, men byen var blevet fattig, og 1577 skyldte den 150 daler af landehjælpen og 223 mark i byskat. Før havde byen betalt 200 mark årlig i byskat og 24 mark som afgift for Kronens mark, men man var nu kommet op på det dobbelte. Borgmestre og råd klagede over, at byen blev besværet over evne, og kongen nedsatte så 1579 deres byskat og afgift til 74½ daler²⁸).

Indre vanskeligheder

Den unge købstad måtte kæmpe med mange vanskeligheder. En af dem var, at det ikke var let at få dannet en fast borgerstand, der stod sammen om pligter og rettigheder. Mange var fristet til at sælge deres ejendomme til folk, der så deres fordel ved at være borgere og få del i byens goder, men samtidig prøvede at undgå byrderne.

1551 måtte kongen befale, at ingen måtte sælge ejendomme i byen undtagen til folk, der ville bo der og tage del i Kronens og byens tyngede²⁹). Årsagen var, at borgere havde solgt til adelsmænd og præster, der var skattefri. Sælgerne skulle nu indfri ejendommene igen, og hvis nogen herefter solgte en ejendom til sådanne folk, skulle den og købesummen være forbrudt til Kronen.

²⁴ Se årb. 1973.

²⁵ DKc, 346.

²⁶ DM 4. r. 2. b., 322.

²⁷ DA.

²⁸ DA.

²⁹ DA.

Naturligvis prøvede nogle at omgå forbudet, og derfor befalede kongen 1580, at ingen borger måtte pante eller sælge sin ejendom hemmeligt. Det skulle ske offentligt på bytinget, og der skulle udstedes dokumenter om det, ellers var det ugyldigt³⁰).

Det ser ud som om Thisted nu havde en god tid i nogle år, men 1608 ramte en katastrofe byen. En voldsom brand ødelagde en stor del af den, og mange mistede alt, hvad de ejede. De brandlidte blev fri for at svare skat i 4 år, men det var kun en ringe hjælp, og få år efter, 1620, galede den røde hane igen. Tre fjerdedele af byen brændte, og blandt ildens bytte var præstegården. De der havde lidt tab, blev nu fri for kongelig skat og tynde i 3 år, men inden de var gået, blev den del af byen, der lå lavest, oversvømmet³¹). Det skete i februar 1622. Vandet stod 80 cm højt i Bisgårds lade, i staldene stod dyrene i vand til bugen, og i stuehuset var der ½ m vand over gulvene. Noget lignende må være sket med andre huse.

Efter branden blev mange af de brændte huses tomter ikke bebygget igen de første år, og endnu 1682 lå mange grunde øde hen³²).

Kejserkrigen

I lange tider blev Thisted nu skånet for store ildsvåder, men inden byen var kommet på fode efter den sidste, ramte en endnu større ulykke Jylland og også Thisted. Landet kom med i trediveårskrigen. Kongens hær blev slået, og fjenden væltede ind i Jylland. Der blev gjort forsøg på at standse ham ved Limfjorden. 23. september 1627 skrev kongen til Jørgen Skeel, at der ville blive sendt 5000 pd. krudt til Thisted og så meget af bly og lunter, som kunne undværes³³). Kongens ældste søn, prins Christian, kom herop med nogle tropper for at lede forsvaret. 20. september kom han til Vestervig og forsøgte at rejse bønderne til modstand, men uden held, og prinsen rejste videre mod Thisted. Ved Dragsbæk faldt han imidlertid af vognen og brækkede det ene ben. En læge fra Ålborg blev hentet, men nu var fjenden nær, og prinsen måtte i en fart køres ud til kysten, hvor han kom med et skib til Norge³⁴). Dermed var forsvaret opgivet.

”1627 ved St. Mikkels dag kom kejser Ferdinands krigsfolk ind i Thy, så Gud bedre det desværre for jammer, armod og stor elendighed derefter fulgte med menneskene”, skrev slotsfoged Jens Nielsen foran i en bog³⁵). Krig havde man nok mærket til før, men kun på den måde, at der skulle sendes soldater, mad eller penge, men man havde aldrig oplevet en besættelse og alle de frygtelige ting, som fulgte med. Hvor mange menneskeliv, der gik til, hvor mange hjem, der blev plyndret og brændt, hvor mange grusomheder der blev begået, har vi ikke noget tal på. Det var nok værst på landet. Fra Hassing herreds tingbøger og Ørum lens regnskaber har vi en del eksempler på, hvor galt det gik til dér. Thisted synes at være sluppet nogenlunde lempeligt, men byen var jo garnisonsby for fjenden, så det ville ikke være klogt at ødelægge den eller slå borgerne ihjel. De måtte rykke ud med næsten alt, hvad de ejede af værdifuldt gods, men når liv og boliger var i behold, var der dog en fremtid.

1628 i december kom kejserens kommissærer til Thisted for at registrere folk, korn og kvæg³⁶). Efter deres optælling var der da 1276 indbyggere. Det lyder ikke af meget, men efter tidens forhold var Thisted ikke så lille en by. I en liste over, hvor mange soldater, der skulle indkvarteres i jyske byer, nævnes først de store købstæder, Ålborg skulle have 45 soldater, Ribe 43, Viborg 35, Århus 32 og Horsens 25, men derefter følger Nykøbing, Thisted og Kolding med 15, Sæby og Skagen med 13, Vejle, Lemvig og Holstebro med 10 og derefter de mindre købstæder med 5-8 soldater³⁷). Listen er vist fra sidst i 1500-erne og giver nok et begreb om byernes forholdsvis størrelse.

³⁰ DA.

³¹ DA.

³² Grundtakst 1682, TBA.

³³ KcB.

³⁴ H, 36 f.

³⁵ Suhms samlinger, 3 b., 95 ff.

³⁶ Suhms samlinger, 3 b., 95 ff.

³⁷ Suhms samlinger, 3 b., 95 ff.

De kejserlige kommissærer optalte også 300 td. kornvarer, 183 heste, 318 kreaturer, 349 får og lam og 319 svin. Hvor meget af det, der blev fjendens bytte, ved vi ikke, men der blev snart sluttet fred. Det skete 22. maj 1629, og 2. juni forlod de fjendtlige tropper byen.

Det var et held for Thisted, at den øverstbefalende, oberstløjtnant Melchior von Hatzfeldt, var en human officer, der forsøgte at holde streng disciplin blandt sine hvervede soldater. Det var ikke let, da han boede på Odden i Vendsyssel, og det kunne ikke undgås, at der skete overgreb. Hans fætter, en ritmester, pressede Thisted for 300 daler, og hans svoger fik 400 lod sølv.

På den anden side blev vold tit straffet. En soldat, der bed et halvt øre af en borger, blev sat i fængsel. Da en af von Hatzfeldts soldater skulle have talt ilde om ham i ”den tykke byfoged Jens Schneiders³⁸) hus”, blev sagen undersøgt, men byfogeden og sognepræsten erklærede, at de ikke havde hørt noget nedsættende.

Det har sikkert virkelig været et udtryk for taknemmelighed, at byen sendte v. Hatzfeldt en kasse bøger, bl. a. den sjældne ”Den danske Rimkrønike”, der vakte stor opmærksomhed mellem de tyske officerer. Gavens art viser, at han var en dannet og oplyst mand.

Naturligvis var det dyrt for Thisted at underholde en fjendtlig garnison, og 1629 bad borgerne om lempelse af byrden, fordi de nu havde givet alt, hvad de ejede af sølv og penge og kun havde noget korn og kvæg og tin, messing og kobber. Helt på bar bund var de altså ikke, men den almindelig armod kommer til udtryk i kirkeregnskabet for 1629, hvorefter der ikke var beregnet nogen indtægt eller udgift for 1627 og 1628, og i regnskabet 1631, hvor kirkeværgen beklager sig over, at der ikke er noget at få, hverken af tiende eller landgilde. Endnu 1632 blev borgerne fritaget for at betale 10 daler, som de skyldte i skat for 1627, og for at betale den årlige skat for 1629, da fjenden drog bort.

Værre så det ud på landet, hvor plyndrende horder af soldater brændte og skændte. Til sidst, da bønderne ikke havde mere at miste, slog de sig sammen, overfaldt de fjendtlige soldater og huggede dem ned, når, der var lejlighed, så soldaterne til sidst knap turde færdes uden at være mange sammen. De blev efterhånden demoraliserede, og mange deserterede, så det var på høje tid freden blev sluttet, hvis ikke hæren skulle gå i opløsning.

Svenskekrigene

I løbet af 1630erne ser det ud, som byen igen er kommet til hægterne. Tingbogen 1638 melder i hvert fald ikke om særlige vanskeligheder, men snart brød en ny krig ud, Torstensonkrigen med Sverige. Svenske tropper besatte 1643 Jylland og kom også til Thisted. De var vel ikke så hårde ved byen som de kejserlige tropper, men borgerne måtte underholde de svenske soldater og betale store summer, så efter krigen søgte de om, at den resterende byskat for otte år og bådsmandsskatten for seks år måtte blive eftergivet³⁹).

Så kom der igen nogle fredså, men 1657 begyndte Danmark en krig mod Sverige, og den blev værre for landet og for Thisted end den forrige⁴⁰). Svenske tropper rykkede op gennem Jylland og nåede sidst i september til Aggertangen. Denne gang var borgerne og bønder enige om at forsvare deres hjemstavn, og en stor skare samlede sig på tangen under ledelse af Niels Lykke. De fik i hast lavet et *kast*, en skanse med en dyb grøft foran, nær ved byen Nabe og tog opstilling bag den med de våben, de havde, og nogle få kanoner. Der var omkring 1500 bønder og borgere og nogle ryttere mod de 700 svenskere, så det så ud, som om det skulle kunne lykkes at standse fjenden. Svenskerne fik imidlertid at vide, at store dele af fjorden lå tør ved lavvande, og de rykkede da 3. oktober uden om skansen og angreb vore folk fra siden og fra ryggen, og forsvaret var nu håbløst. Mange blev hugget ned, og i de af egnens kirkebøger, der er i behold fra den tid, kan man se, at i alle sogne blev flere mænd begravet i dagene efter slaget. Også borgere fra Thisted faldt⁴¹). Hvor mange er det ikke muligt at sige nu, da der mangler stykker af det blad i kirkebogen, der fortæller om begravelser i oktober, men 12 navne kan ses. Senere berettede borgmestre og råd, at en part af borgerskabet blev

³⁸ H,39 f. (Jens Christensen Skrædder, 1638 borgmester).

³⁹ DA.

⁴⁰ H, 41.

⁴¹ H, 42.

slagte og ”formyrt”, og muligvis var Anne Søes fader, rådmand Christen Søe, imellem dem. Han nævnes ikke senere, og hans kone blev kort efter gift igen.

Efter svenskerne kom vore forbundsfæller, brandenburgske og polske lejetropper, og de huserede værre end svenskerne, så da krigen var forbi, var Thisted og Thy igen blevet fattige. Byens styrelse opgav udgifterne til over 12.000 daler, foruden hvad indkvarteringerne havde kostet.

Svenskekrigene var dog ikke nær så ødelæggende for byen og egnen som kejserkrigen. Der meldes ikke om brandstiftelser, plyndringer og vold, hverken på land eller i by, men de svenske soldater var jo også nordiske og ikke i samme forstand fjender som de tyske lejetropper. Nok jamrede borgere i Thisted sig, men i kirkeregnskaberne for 1643 er der ingen bemærkninger om svigtende indtægter som efter kejserkrigen. I 1657, 1658 og 1659 er der vel ikke ydet tiende eller landgilde til kirken, men 1660 havde borgmestre, råd og en del af de fornemste ladet yde deres tiende for de tre krigsår, og de erklærede, at hvis der skulle mangle noget, ville de gøre kirken fyldest. Det kan endda se ud, som der var et ret venligt forhold til svenskerne. En svensk adelig ritmester Johan Konow blev 1658 begravet i kirken, og hans enke gav derfor 10 daler til kirken og 4 daler til borgmestre og råd⁴²). Det må være hans lig, som borgmester Thomas Madsen 1661 fik lov at tage op af sit gravsted og nedsætte et andet sted i kirken⁴³).

Fred, tilbagegang

Thisted fik nu endelig fred til at udvikle sig. Hovsørs korte og Ålborgs lange forsøg på at anfægte byens rettigheder var endt uden resultat⁴⁴), og tre kriges ulykker var overstået. De næste 200 år kom der nok krige, som landet var blandet ind i, men Thisted og Thy slap for at blive besat af fremmede hære.

Alligevel gik det tilbage for byen. 1629 havde den 1276 indbyggere, 1672 kun ca. 1000, og nedgangen fortsatte i 100 år, så 1769 var der kun 815⁴⁵). Først derefter begyndte byen at vokse. Hvad der er skyld i nedgangen, er det ikke muligt at sige med sikkerhed, men flere faktorer kan have virket sammen.

Krigene kan have spillet en rolle, selv om udviklingen fortsatte længe efter. Grundtaksten 1682 opregner 129 huse, 45 gårde og 9 boder (butikker), men desuden 3 øde (ubeboede) gårde, 11 øde huse, 7 øde gårdsrum og 45 øde grunde uden bygninger, og endelig 17 øde kålgårdsteder (mindre grunde). Ved flere af de øde grunde står der udtrykkelig, at der før har stået bygninger på dem.

Der blev født færre og færre børn. Man kunne have ventet, at der ikke blev født så mange børn som normalt i de nærmeste år efter besættelsen 1657, men sådan er det ikke. 1657 blev der født 31 børn, 1658 32 (deraf 1 med svensk fader), 1659 31 børn mod et gennemsnit for årene 1650-60 på 33,2, så nedgangen er ikke stor. I de næste ti år 1660-70 er gennemsnittet kun 28, 1670-80 25, 1680-90 21 og 1690-1700 17 børn årlig eller næsten halvt så mange som i 1650-60. Måske både en følge af nedgangen og en grund til den.

Det må også tages i betragtning, at byens udvikling var afhængig af forholdene på landet. Det var nu engang handelen med oplandets folk, byens borgere skulle leve af, og den tid, der her er tale om, var ret dårlig for mange bønder. Der var nok velstående bønder i oplandet, men mange af dem havde forbindelse med handelen på Norge. Deres korn gik direkte til Norge med skuder fra kysten, og fra Norge kom meget af det, de havde brug for. Derfor blev Thistedes borgere ved at klage over skudefarten, også efter at skudehandelen havde fået sin endelige godkendelse 1683⁴⁶).

En grund til byens tilbagegang var måske de store skatter, der tyngede hårdt på købstæderne, og stadig blev flere og større. Den værste af dem var nok konsumtionen, en skat på forbrug, for den vendte den tunge ende nedad. Den blev indført 1661 og ophævet 1662, men da den havde givet staten en stor indtægt (1661 380 rdl.), kom den igen 1672 for at blive. Der skulle betales afgift af alt det, der blev ført ind i byen ad portene, af malt og korn, der blev malet, af svin, der blev slagtet, af

⁴² KR.

⁴³ DA.

⁴⁴ Se afsnittet *Handel og Skibsfart*.

⁴⁵ Trap.

⁴⁶ JHS, 47 f.

solgt øl eller brændevin. Der skulle betales græspenge af heste, kvæg, svin og får, ja også af den fattiges eneste lam. Der skulle betales skat af sko, der blev syet, af spillekort, og brudefolk skulle give brudepenge⁴⁷).

Andre skatter fulgte tæt på hinanden, skat på formue, på heste og kvæg, på næringsvej, på hver person (kopskat), på karosser og på parykker, men de skatter blev det især de rigeste, der skulle betale. Og så kom der skatter, når en prinsesse skulle giftes og når der var krig, og efter branden i København 1728 skulle der i nogle år betales brandstyr, osv., osv.

Mange af disse skatter blev efterhånden faste. Deres udbytte giver desværre ikke noget virkeligt billede af byens og borgernes økonomiske tilstand. De var lignet efter skøn, så vi får ikke at vide, hvor stor den enkelte borgers indtægt og formue var. Af og til forlangte regeringen indberetninger om tilstandene rundt om i landet, også i Thisted. Resultatet var i almindelighed, at alle byer og alle stænder klagede sig ynkeligt og afmalede forholdene i meget mørke farver i håb om at slippe billigere i skat eller at få nogle fordele. 1735 skrev byfoged Jørgen Christian Poulstrup og tolder Niels Langgaard i en indberetning, at købmændene i Thisted ikke kan anses for andet end kræmmere. Kun et par af dem kunne købe ind uden lån. De andre sad i borg og gæld⁴⁸). Alligevel kunne Thistedkøbmænd købe herregårde! Niels Sommer købte Boddum Bisgaard 1746, Peder Obel købte Lyngholm, Niels Aars og Christian Lassen Winther blev ejere af Øland og Didrik Galtrup af Højris på Mors. 1743 betalte 9 købmænd da også mellem 10 og 20 rdl. i formueskat og kaldes formuende borgere. Provsten betalte kun 6 rdl.⁴⁹). Man må altså tage disse indberetninger med et vist forbehold.

Borgerne betalte også skat til byen. Seks takserborgere skulle vurdere hver borgers jord og bygninger og derefter sammen med forrige års kærner bestemme, hvad hver skulle betale, men hvad byen fik ind i skat, og hvad pengene blev brugt til, ved vi meget lidt om. De ældste kærnerregnskaber findes ikke

⁴⁷ Konsumtionsregnskab 1661 og 1672.

⁴⁸ JyS, 4. r. 3. b.

⁴⁹ Kopskat 1743. TBA.